

İbn Cemâa'nın *Derecu'l-Meâlî* İsimli *Bed'ü'l-Emâlî* Şerhi

Mustafa Selim Yılmaz* - Ömer Sadıker**

Öz

Siracüddin Alî b. Osman el-Üşî (ö. 575/1179) 66 beyitten oluşan genellikle *el-Emâlî* ve ayrıca *Bed'ü'l-Emâlî*, *el-Kasîdetu'l-Lâmîyye fi't-Tevhîd*, *Kasîdet-u yekûlu'l-'Abd*, *el-Kasîdetu'l-Hanefîyye* ve *Lâmîyye-i Kelâmîyye* isimleriyle meşhur manzum akâid risalesiyle İslam düşünce tarihine damgasını vurmuş Mâtürîdî kelâmcısı, Hanefî fakîh ve muhaddisi bir alimdir. Söz konusu eseri; özlü ifadeleri, öğretimi ve öğreniminin kolay olması bakımından yaygınlık kazanan ve medreselerde okutulan temel ders kitaplarından birisi olmuştur. *el-Emâlî* üzerine başta Arapça ve Türkçe olmak üzere birçok dilde şerh yazılmış ve tercümelere yapılmıştır. Bu şerhler arasında belki de en dikkat çekeni, hicrî VIII. ve IX. yüzyıllarda Mısır ve Şam bölgesinin birçok ilmi disiplinde müteahhas önde gelen Şafiî fakîhi, hadîs ve dil alimi olan İzzüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Cemâa'nın (ö. 819/1416) *Derecu'l-Meâlî fi Şerhi'l-Emâlî* isimli eseridir. Çünkü Eş'ârî kimliğiyle İbn Cemâa, özellikle Ehl-i Sünnet kelâmının Eş'ârîlik ve Mâtürîdîlik'ten müteşekkil olduğu fikrinin yaygınlık kazanmaya başladığı bir dönemin alimidir. Tâcüddîn es-Sübki'nin (ö. 771/1370) talebesi ve Mâtürîdî kelâmcılarından Kemâlüddîn İbnü'l-Humâm'ın da (ö. 861/1457) hocası olması ve daha da önemlisi Mâtürîdî bir alimin eserine şerh yazması itibarıyla söz konusu fikrin yerleşmesinde onun, önemli bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu tebliğde söz konusu dönemin hususiyetini görmek amacıyla örnek bir çalışma olması bakımından İbn Cemâa'nın *Derecu'l-Meâlî*'si ana hatlarıyla tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali b. Osman el-Üşî, *el-Emâlî*, *Emâlî* Şerhleri, *Derecu'l-Meâlî*, İbn Cemâa.

Ибн Жамаанын Даражул-Мағали аттуу Бадул-Амаалийдин шархы

Аннотация

Сиражуддин Али бин Осмон ал-Оший (575/1179) 66 саптан турган Амаалий, айрыкча Бадул-Амаалий, ал-Касыйдатул-лаамиййа фит-Тавхид, Касыйдатул-Йакулул-абд, ал-Касыйдатул-Ханафиййа жана Лаамиййа Калаамиййа аттуу атальштар менен белгилүү ыр түрүндө жазылган акыйда рисаласы аркылуу ислам тарыхына салым кошкон матуридий келамчы, ханафий фикхчи жана мухаддис аалым болуп саналат. Сөз кыла турган чыгармасы үйрөтүүдө жана үйрөнүүдө жеңил болгондугу үчүн көп жайылып, медреселерде негизги сабактарда окутулган китептердин бири болгон. Амаалийге алгач арап жана түрк тилдеринде бир канча шарх жазылган жана котормолору пайда болгон. Бул шархтардын арасынан эң көп өзүнө көңүл бурдургануу хижрий VIII жана IX к.к. Египет жана Шам аймактарында бир канча илимде алдына ат салдырбаган шафий факихи, хадис жана тил илимдериндеги аалым Иззуддин Мухаммед бин Абу Бакр бин Жамаанын (819/1416) «Даражул-Мағали фи Шархил-Амаалий» аттуу эмгеги болгон. Себеби ал сунит агымынын теологиясы ашария жана матуридияны пикирлеринен куралган деген сөздөр айтыла баштаган доордо жашаган. Анын Таажжуддин ас-Субкийдин (771/1370) окуучусу жана матуридия акаидчилеринен Камалуддин ибнул-Хуммамдын (861/1457) устаты болуп, ошондой эле матуридий бир аалымдын эмгегине шарх жазганын эске алганда, жогорудагы пикирдин пайда болуусунда анын орду болгонун айтуу мүмкүн. Ошондуктан бул макалада ошол доордун өзгөчөлүктөрүн түшүнүү максатында үлгү катары ибн Жамаанын Даражул-Мағалиси таанытылат.

Ачык сөздөр: Али бин Осман аль-Оший, Амалий, Амалийдин шархтары, Даражул-Мағали, Ибн Жамаа.

* Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

** Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Daraj al-Maali fi Sharh al-Amālī By Ibn Jamaa

Abstract

Sirāj al-Dīn Alī b. Uthmān al-Ūshī (d. 575/1179) was a prominent Hanafī-Māturīdī scholar and muhaddith in Islamic thought that was renowned for his work *al-Amālī* (also known as *Bad' al-Amālī*, *al Qaside al Lamiyye fi at Tawhid*, *Qaside yequl al Abd*, *al Qaside al Hanafiyyah* and *Lāmiyye-i Kelāmiyye*) composed of 66 verses. This risalah became one of the most popular instruction books due to its concise expressions and easy learning and teaching around Muslim world. Many commentaries were made on *al Amālī* and it was translated to different languages such as Arabic and Turkish. Maybe the most remarkable work among these commentaries is *Daraj al Maali fi Sharh al Amālī* by Muhammad b. Abi Bakr b. Jamaa who was a foremost Shafī'i scholar and muhaddith and linguist (and had also experiences in many scientific disciplines) in his own time the eighth and ninth centuries of hijra. By his Ash'ari identity, Ibn Jamaa was a scholar of the era that the idea of the kalam of Ahl al Sunnah consisted both of Ash'ariyya and Māturīdiyya had begun widespread. Throughout this process, it could be said that he was one of the leading figures, considering that he was the disciple of Tajuddin al Subki (d. 771/1370), on the other hand, the Māturīdī scholar Kamaluddin Ibn al Humam (d. 861/1457) was his disciple. Furthermore, Ibn Jamaa made a commentary on a text written by a Māturīdī scholar. Therefore, in this paper, it is tried to generally review *Daraj al Maali* by Ibn Jamaa as a sample work in order to achieve a look in that process.

Keywords: Ali b. Uthmān al-Ūshī, *al-Amālī*, Annotations on *al-Amālī*, *Daraj al-Maali*, Ibn Jamaa.

eş-Şeyh, el-İmam, el-Allāme, İmamu'l-Harameyn, Rüknuddīn gibi nisbelerle anılan¹ Ebu Muhammed Ebu'l-Hasen Siracüddin Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman et-Teymī eş-Şehīdī el-Fergānī el-Ūşī (ö. 575/1179) Mātūrīdī kelāmcısı, Hanefī fakīhi ve muhaddisidir. Aynı zamanda Ūşī, Karahanlılar, Selçuklular ve Karahitaylar arasında cereyan eden siyasi mücadelenin gerçekleştiği çalkantılı bir dönemde yetişen bir alimdir.² Ehl-i Sünnet kelām sistemini yansıtmaması açısından önemli bir alim olmasına rağmen kaynaklarda kendisine ilişkin çok kısa bilgiler verilmektedir.³ Örneğin Ebu'l-Adl Zeyneddīn b. Kutluboğa (ö. 879/1474) ve Muhyiddīn Ebu Muhammed Abdulkādir b. Muhammed el-Kureşī (ö. 775/1373) onun sadece *Emālī* eserinin sahibi olduğundan bahsetmektedirler.⁴ *Gureru'l-Ahbār*,

- 1 Muhyiddīn Ebu Muhammed Abdulkādir el-Kureşī, *el-Cevāhiru'l-Mūdiyye fi Tabakāti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettāh Muhammed el-Hādī (Y.y.: Matbaat-u 'İsā el-Bābi'l-Halebī, 1398/1978), 2: 285; İbn Hacer el-Askalanī, *Tabsīrül-Müntebeh bi-tahrirül-Müştebeh*, thk. Muhammed Ali en-Neccār (Beyrut: el-Mektebetül-İlmiyye, ts.), 52; Şemseddin Ebül-Hayr Muhammed b. Abdurrahman Sehavi, *ed-Dav'ul-Lami' li Ehlil-Karnit-Tasi'*, (Beyrut: Menşürāt-ü Dār-i Mektebetül-Hayat, ts.), 5: 88; Hayreddin Zirikli, *el-A'lam*, (Mısır: Dârul-İlim, 2002), 4: 310; Mustafa b. Abdullah el-İstanbuli Kâtip Çelebi, *Süllemül-Vüsül ila Tabakatil-Fühûl*, thk. Mahmut Abdulkadir Arnavut (İstanbul: Mektebet-ü İrsikya, 2010), 2: 374; 4: 217; Bk. Mehmet Sait Toprak, "Ali b. Osman Siraceddin el-Ūşī: Hayatı ve Eserleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2006): 71; Hilmi Karaağaç, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ūşī'nin Emālī Kasidesi", *Uluslararası İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu (Kırgızistan-Bişkek 28-30 Nisan 2014)*, Ed. Adem Çatak-Berat Sarıkaya, (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014), 73-74.
- 2 Bk. Durmuş Özbek, "el-Ūşī ve 'Kasidetü'l-Emali'", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994): 263; Karaağaç, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ūşī'nin Emālī Kasidesi", 73.
- 3 Bk. Mehmet Sait Toprak, "Ūşī", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 230.
- 4 Bk. Ebu'l-Adl Zeyneddīn İbn Kutluboğa, *Tācu't-Terācim fi Tabakāti'l-Hanefiyye*, (Bağdat: Matbaatu'l-Ānī, 1962), 44; el-Kureşī, *el-Cevāhiru'l-Mūdiyye*, 2: 583.

Nisâbü'l-Ahbâr, *Muhtelifu'r-Rivâye* ve *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*⁵ gibi fıkıh ve hadîs alanlarında te'lîf ettiği çeşitli eserleri olmakla birlikte ilim dünyasında daha ziyade aruz vezninin vâfir bahri ile yazıldığı belirtilen⁶ ve *el-Kasîdetu'l-Emâlî*, *Kasîdet-u yekulu'l-'Abd*, *Bed'ü'l-Emâlî*, *el-Kasîdetu'l-Lâmiyye*, *Kasîdet-u yekulu'l-'Abd fi't-Tevhîd*, *el-Kasîdetu'l-Lâmiyye fi Usûliddîn* ve *yekulu'l-'Abd fi Bed'ü'l-Emâlî* gibi isimlerle de anılan,⁷ 65 ila 68 beyitten oluşan ve 569/1173 yılında yazıldığı kaydedilen⁸ akâid risalesi ile meşhurdur. *Emâlî*; zât ve sıfatlar, rü'yetullah, tekvin-mükevven ayrımı, halku'l-Kur'an, halk-ı e'âl-i 'ibâd, iman ve tekfir gibi tevhide; Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı, kerametler, Raşid Halifeler, ashâba dil uzatılmaması gibi nübüvvete; ölüm ve sonrası hayat ve ahiret ahvali gibi me'âda dair konuları ele alması bakımından kelâmın mesâili, usûl-i selâsesini ihtiva etmektedir.⁹ Bu risale, manzum ve veziz olması, öğrenme ve ezberleme kolaylığı nedeniyle birçok medresede uzun yıllar boyunca okutulan bir ders kitabı olmuştur.¹⁰ Ülkemizin ve Rusya'nın çeşitli şehirleri başta olmak üzere, Berlin, Paris, Stockholm, Kahire, Rampur, Cambridge ve Buhara gibi dünyanın dört bir yanındaki kütüphanelerde *Emâlî*'nin birçok matbu' ve yazma nüshalarının bulunması, eserden geniş bir coğrafyada istifade edildiğinin en önemli göstergesidir.¹¹

Kelâm ilminin normatif olma özelliği ve diğer ilimlerin temeli olması¹² dikkate alındığında Ûşî'nin bu alandaki bir eseriyle iştihar bulması anlamlıdır. Bu noktayı İslâm düşüncesinin, şekillenmeye başladığı ilk zamanlardan hareketle kısaca değerlendirmek gerekir. Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde ortaya çıkan çalkantılı sosyal vâkıanın bu ilmi ortaya çıkarması ve ilerleyen süreçte kelâm temelinde ilmî söylemlerin şekillendiği müsellemler bir husustur. Diğer taraftan Mihne süreciyle kelâmın uğradığı inkırazdan bir çıkış yolu olarak nitelendirilebilecek Ehl-i Sünnet okulunun teşekkül ve gelişim sürecini de ayrıca zikretmek gerekir.¹³ Bir taraftan Eş'ârî, diğer taraftan da Mâtürîdî geleneği ümmetin ana kitlesi Ehl-i Sünnet muhayyilesinde Mu'tezile ile eş değer kabul edilen kelâm düşüncesine yeni bir soluk getirmiş, söz konusu ekolü eleştirilerinin merkezine alarak kelâmın Mu'tezilî

5 Bk. Toprak, "Ali b. Osman Siraceddin el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", 73.

6 Bk. M. Sadi Çögenli, "Ali b. Osmân el-Ûşî'nin (ö. 575/1179?) el-Emâlî isimli Manzum Risalesi ve Türkçe'ye Çevirisi", *Ekev Akademi Dergi* 9/22 (Kış 2005): 178.

7 Bk. Özbek, "el-Ûşî ve 'Kasîdetü'l-Emali'", 268; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 73.

8 Bk. Toprak, "Ali b. Osman Siraceddin el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", 66-67, 73, 78-79.

9 Bk. Özervarlı, "el-Emâlî", 11: 73; Karaağaç, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşî'nin Emâlî Kasidesi", 74.

10 Bk. Özbek, "el-Ûşî ve 'Kasîdetü'l-Emali'", 268; Özervarlı, "el-Emâlî", 11: 73; Toprak, "Ali b. Osman Siraceddin el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", 79; Çögenli, "Ali b. Osmân el-Ûşî'nin (ö. 575/1179?) el-Emâlî isimli Manzum Risalesi ve Türkçe'ye Çevirisi", 178; Toprak, "Ûşî", 42: 230; Karaağaç, "Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Ûşî'nin Emâlî Kasidesi", 74; Taner Gök, "Şarih'in Manzum Tercümesi: Şem'î'nin Terceme-i Kasîde-i Emâlî'si", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (Güz 2017): 175.

11 Bk. Toprak, "Ali b. Osman Siraceddin el-Ûşî: Hayatı ve Eserleri", 79; Özbek, "el-Ûşî ve 'Kasîdetü'l-Emali'", 269 vd.

12 Bu konuda bir değerlendirme için bk. Sa'deddîn et-Teftezânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, thk. Abdurrahman 'Umeyrâ, (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1419/1998), 1: 163-166.

13 Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarîlik-Maturidilik İlişkisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013).

düşünceye has olmadığını vurgulamış ve inişli-çıkışlı uzun bir süreçte bu ilmin İslâm düşüncesinin özünü oluşturduğu fikrine meşruiyet kazandırmışlardır. Tarihsel misyonu uzlaştırma ve kuşatıcı olma şeklinde kısaca tanımlanabilecek Ehl-i Sünnet düşüncesi, bir nevi’ Ehl-i Re’y ile Ehl-i Hadîs anlayışının birleştirilmesi şeklinde kelâm söylemini inşa etmişlerdir.¹⁴ Bu noktada da hedef kitleleri itibariyle genel anlamda ortak bir zemine sahip olan ve teşekkül süreçleri birlikte ele alınması gereken Eş’ârilik ve Mâtürîdîlik¹⁵ belirleyici bir rol üstlenmişlerdir.

Bu bilgiler ışığında belirtmek gerekir ki her iki geleneğin de ortaya koyduğu eserler çok önemlidir. Özellikle de her bir geleneğin manifestosu denilebilecek akâid risalelerine ilişkin kaleme alınan şerh türü eserler dikkat çekmektedir. Bu eserlerin, her bir ekolün içinde şerh edildiği gibi karşılıklı olarak da şerhlere konu edildiği görülmektedir. Bu eserler, aynı zamanda uzlaşıya dayanan ortak bir Ehl-i Sünnet kelâm söyleminin ifadesi olmuştur.¹⁶ Bu noktada Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere birçok dilde onlarca şerh, tercüme ve hâşiye yazılan Üşî’nin *Emâlî*’si¹⁷ evvel emirde dikkat çekmektedir.¹⁸ Özellikle de bu eser üzerine kaleme alınan Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrahim b. Sa’dillah b. Cemâa’ el-Kinânî el-Hamevî’nin (ö. 819/1416)¹⁹ yaygın

14 Bu konuda bir değerlendirme için bk. Mustafa Selim Yılmaz, “Ortadoğu Denklemine Selefi Düşüncenin Yeri Üzerine”, *Ortadoğu Analiz* 7/70 (Eylül-Ekim 2015): 15.

15 Bk. Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*, 7 vd.

16 Bk. Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*, 26.

17 Halîl b. ‘Alâ’nın (ö. 632/1234) *Nefisu’r-Riyâd li-İdâmi’l-Emrad*’ı, Muhammed b. Ebî Bekr’in (ö. 666/1268) *el-Hidâye mine’l-İtikâd*’ı, Molla Alî el-Kâri’nin (ö. 819/1605) *Davu’l-Me’âli fi Şerh-i Bed’i’l-Emâlî*’si, Türkçe olarak zikredilirse, Muhammed b. Malkoca’nın (III. Murad dönemi) *Lâmiyye-i Kelâmiyye*’si, Mütercim Âsım Efendi’nin (ö. 1235/1819) *Şerhu’l-Me’âli fi Şerh-i Bed’i’l-Emâlî*’si Mehmed Şükrü b. Ahmed Âtâ’nın *Keşfu’l-Emâlî Şerh-u Bed’i’l-Emâlî*’si, bu türde *Emâlî* üzerine yazılan bazı eserlerdir. Bk. Özverli, “el-Emâlî”, 11: 73-74. Ayrıca bk. Özbek, “el-Üşî ve ‘Kasîdetü’l-Emali”, 271-276; Mevlüt İlhan “Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi”, *Journal of Turkish Language and Literature* 1/1 (2015): 10-11; İlhan, Mevlüt, *Kaside-i Emâlî’nin Türkçe Tercümelere*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2016, s.26-27.

18 Bu çaba ilerleyen süreçte kökleşmiştir. Örneğin Afrika’da Eş’âriğin kökleşmesinde ikinci isim olarak zikredebileceğimiz Muhammed b. Yûsuf Es-Senûsî’nin (ö. 895/1490) *Akâid*’i, Osmanlı ilim muhîtinde birleştirici bir söylemin sembolü olarak rağbet görmüştür. Bk. Mustafa Selim Yılmaz, “Senûsî Akâidinin Tahlili”, *Afrika’da İslâmiyet: Dünü, Bugünü, Yarını (Türkiye-İstanbul 22-23 Nisan 2017)*, Ed. Ahmet Kavas-Muhammed Tandoğan-Mustafa Selim Yılmaz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 748.

19 Şâfiî fakîhi, hadîs ve dil alimi olarak bilinen İbn Cemâa, astronomiden tefsîre çok geniş bir skalada mütebahhir bir bilgin olarak bilinmektedir. Hicaz’ın Yenbu’ yerleşkesinden olan İbn Cemâa’, Mısır ve Şam bölgesinin önemli alimlerinden ders aldığı gibi bu coğrafyanın ekser ulemâsının da hocalığını yaparak söz konusu bölgenin önde gelen bir ilmî şahsiyeti olmuştur. Hıfzı, zekâsı ve ilme merakıyla ve ayrıca dindar ve devlet ricâline karşı mesafeli duruşuyla dikkat çeken İbn Cemâa’, birçok kitap, muhtasar ve şerh eser te’lif etmiştir. Neredeyse okuduğu her kitaba hâşiye yazdığı belirtilen İbn Cemâa’nın aralarında *Hâşiye alâ Şerhi’l-Akâidi’n-Nesefiyye*’nin bulunduğu yaklaşık iki yüz eser yazdığı nakledilmektedir. Geniş bilgi için bk. Ebu Bekr b. Muhammed Şuhbe ed-Dimeşkî, *Tabakâtu’ş-Şâfiîyye*, tsh. el-Hâfîz Abdülâim Hân (Beyrut: ‘Âlemu’l-Kutub, 1407/1987), 4: 49-50;

bir kullanıma ulaşan *Derecu'l-Me'âlî fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*²⁰ isimli eserini ayrıca zikretmek gerekir. İbn Cemâa'nın, mukaddemen ifade edilen uzlaşî çabasının önemli bir halkasını oluşturduğu düşünülmektedir. Nitekim bu çabanın önde gelen isimlerinden Tâcüddîn es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) hocaları arasında ve Mâtürîdî kelamcılarında Kemâleddîn İbnü'l-Humâm'ın da (ö. 861/1457) talebeleri arasında olması²¹ bu kanıyı desteklemektedir. Dolayısıyla bu tebliğde, söz konusu sürecin karakterine ilişkin bir intiba vermesi bakımından İbn Cemâa'nın *Derecu'l-Me'âlî*'nin muhtevasına dair ana hatlarıyla bilgi verilmeye çalışılacaktır.

***Derecu'l-Me'âlî*'nin Muhtevası**

Derecu'l-Me'âlî, İbn Cemâa'nın *Matla'u'l-Misâl fi'l-Akâidi'l-İslâmiyye ve Menba'u'l-Kemâl fi'l-Mesâili'l-Kelâmiyye fi Şerhi'l-Akîdeti'l-Lâmiyye* isimli *Emâlî* üzerine yazdığı bir diğer şerhine nazaran muhtasar bir eserdir. Tebliğ konu eserin tahkikini yapan Mecdi Gassân Ma'rûf'un *Matla'u'l-Misâl*'den naklettiği yazılış amacının *Derecu'l-Me'âlî* için de geçerli olduğu söylenebilir. Buna göre her ne kadar *Emâlî* küçük hacimli olsa da çok derin bir deniz gibi Müslümanların akâidinin temel ilkelerini kapsayan çok faydalı bir eserdir. Bu nedenle ondaki inceliklerin ortaya çıkarılması ve bid'atçı ile sapkınların anlayışlarının izale edilmesi amacıyla bu eser kaleme alınmıştır.²² Bununla birlikte *Derecu'l-Me'âlî*'nin *Emâlî* gibi özlü ve kısa tutulmasının²³ pratik nedenlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu muhtasar şerhin yaygın bir kullanıma sahip olmasından²⁴ da bu durum anlaşılabilir.

Ma'rûf, *Emâlî*'nin 68 beyitten oluştuğunu düşünmekte ve *Derecu'l-Me'âlî*'de yer verilmeyen kabirde nimet, havz-ı kevser ve gaybın bilinmesine dair şu beyitleri, tahkikin sonunda kendisi şerh etmektedir:

كُتِبَ هَاتِي وَ صَفَاءِ بِال	نَعِيمُ الْقَبْرِ لِلنَّاجِينَ حَقٌّ
بِكَيْزَانٍ كَمَا نَحْمُ اللَّيَالِي	و كَوْنُ الْحَوْضِ قَبْلَ دُخُولِ عَدْنٍ
نُصِيبُ الْبَعْضِ مِنْهُ كَاللَّيَالِي ²⁵	و عِلْمُ الْغَيْبِ مِثْلُ الْبَحْرِ لَكُنْ

Derecu'l-Me'âlî'de genel itibarıyla İbn Cemâa'nın üslubuna bakıldığında üst bir kimlik olarak Ehl-i Sünnet vurgusunun öncelendiği görülmektedir. Kısa cümlelerle beyitlerden maksadın ne olduğu yorumlanmakta, ilgili konuya ilişkin yer yer farklı görüşler belirtilmekte ve bunlar arasında Ehl-i Sünnet'in görüşü de zikredilerek “doğru olan da budur” şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Metin boyunca özellikle Üşî'nin görüşleriyle paralel olarak Mu'tezile, Şîa, Hariciler ve Kerrâmiye gibi gruplar ile Müslüman filozoflar ve diğer taraftan da Hıristiyanlar ve Mecûsîler gibi gayr-i Müslim unsurlar eleştirilmektedir. Diğer taraftan ilgili beyitlerdeki kadîm, müdebbir, arş, ölüm, taklid,

Cengiz Kallek, “İbn Cemâa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 394-395; *Derecu'l-Me'âlî*'nin muhakkikinin mukaddimesi, 8-12.

20 Bk. Özbek, “el-Üşî ve 'Kasîdetü'l-Emali'”, 271.

21 Bk. Kallek, “İbn Cemâa”, 19: 394.

22 Bk. *Derecu'l-Me'âlî*'nin muhakkikinin mukaddimesi, 14-15.

23 Bk. İzzeddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âlî fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, thk. Mecdi Gassân Ma'rûf (Trablus: Müessetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1432/2011), 21.

24 Bk. Özbek, “el-Üşî ve 'Kasîdetü'l-Emali'”, 271.

25 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âlî fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 181-185.

cehalet, kalp, i'tikad ve ibtihal gibi kavramların etimolojisine yer verildiği görülmektedir.²⁶ Ayrıca metnin muhakkiki, geniş dipnotlarla şerhi zenginleştirmiştir.²⁷ Eş'ârîler ve Mâtürîdilerin Ehl-i Sünnet söyleminin ortak banileri olduğu ve aralarındaki ihtilafın lafzî olmaktan öteye geçmediği fikrini hararetle savunan muhakkik,²⁸ yer yer mukallidin imanı konusunda olduğu gibi Eş'ârî düşünceden farklılaştığını düşünen İbn Cemâa'yı eleştirir.²⁹ Muhakkikin nazarında Eş'ârilik ve Mâtürîdilik birlikteliği çok önemlidir ki örneğin cehaletin izalesi için aklın ve buluşun gerekliliği meselesinde sapkın bir fırka olarak gördüğü Mu'tezile'nin Mâtürîdiliğe öncelenmesini şiddetli bir şekilde eleştirir.³⁰

Şerhine mebâdi' ile başlangıç yapan İbn Cemâa', *Emâlî*'nin ilk beytinin kelâmın mahiyetine ve konularına işaret eden bir ifade olduğunu düşünür ve usûluddîn'in tanımını yapar. Buna göre kelâm, akâide dair ortaya konulan doğru ve yanlış fikirleri araştırmaktır. Bu alanın ilklerinden olarak Vâsıl b. 'Atâ (ö. 131/748) ve Amr b. Ubeyd'i (ö. 144/761) zikrettikten sonra kelâmın konuları olarak şunları ta'dat eder: Umûr-u 'Âmme, ilmin ilkeleri, isbât-ı vâcib, nefis ve akılların ispatı ve nefislerin ölüm sonrasına ilişkin ahvali.³¹

Bu girizgahtan sonra, beyitlerin ele alınma üslubu dikkat çeker. Bu üsluba bakıldığında şöyle bir tasnifat yapmak mümkündür: **a.** Ehl-i Sünnet'in ortak görüşü olarak vurgulanan konular, **b.** İbn Cemâa'nın Üşî'yi eleştirdiği konular, **c.** Bilgi verilmekle yetinilen ve kimi zaman da kişisel yorumlar olarak eklenen konular. Cehalete düşmeme bağlamında İbn Cemâa', Hanefîlerin Mu'tezile'yle benzer bir düşünceye sahip olduklarını belirterek Üşî'nin Hanefî çizgiden farklı olarak Şâfi'î düşünceye paralel, akıl ile birlikte buluşa ermeyi şart gördüğünü ifade eder.³² Ayrıca İbn Cemâa'nın Mâtürîdî kimliğinin ifadesinde kâhîr ekseriyetle Hanefîlik kavramını kullandığını da zikretmek gerekir.³³ Ancak bir yerde Mâtürîdîlik kavramını kullanır.³⁴

a) İbn Cemâa'nın Ehl-i Sünnet'in ortak görüşleri olarak sunduğu hususları şöyle ta'dat etmek mümkündür: Müdebbir ve mukaddir isimlerinin etimolojisinin yapılmasıyla birlikte hay sıfatının, ilim ve irade ile birlikte düşünülmesi gerektiği ifade edilir.³⁵ Sıfatlar, zâtın ne aynısıdır ne de gayrısıdır. İbn Cemâa, konuyu sıfat ile vasıf arasındaki farkı ifade ederek açıklar. Buna göre sıfat (mana) nitelenen ile buna karşın vasıf ise niteleyen ile kâimdir.³⁶ Mümâseletin iki şey arasındaki en genel sıfatta ortaklık durumunda olduğu ve bu nedenle Allah'ın şey ismiyle nitelenemeyeceği şeklindeki Cehmîye'nin görüşünü³⁷ eleştiren İbn Cemâa', Allah'a şey denebileceğini söylemektedir. Bu bağlamda zât, hakikat

26 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 26 vd.

27 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 20-185.

28 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 34 (18. dipnot vd.).

29 Örneğin bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 34 (103. dipnot).

30 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 34 (106. dipnot).

31 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 22-24.

32 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 135.

33 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 41 vd.

34 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 91.

35 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 30-31.

36 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 37-38.

37 Bk. Nureddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûliddîn*, thk. Bekir Topaloğlu (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 31.

anlamındadır ve tam anlamıyla Allah'ın hakikati eşyanın hakikatinin zıddıdır.³⁸ Filozofların aksine *cüz' lâ yetecezzânın* varlığı kabul edilmelidir.³⁹ Sadece Müslümanların değil bütün din müntesiplerinin Allah'ın mütekellim oluşunu kabul ettiğine vurgu yapan İbn Cemâa', tartışmanın bu kelâmın mahiyeti noktasında olduğunu belirtir. Doğrusu ise Allah'ın kelâmının harf ve ses cinsinden olmayan ve O'nun zatıyla kâim bir sıfat olduğudur.⁴⁰ Haberî sıfatlar, "istivâ" örneğinde ele alınmaktadır. Allah'a herhangi bir yön ve mekân atfedilemez. İstivâ, istivlâ anlamında her şeyin üstünde hüküm sahibi olmaktır.⁴¹ Müşebbihe'nin hilafına Allah, mahlukatından hiçbir şeye benzemez.⁴² Filozoflar ve Mu'tezile'nin aksine alemin yok edilmesi ve tekrar var edilmesi haktır. Bazı Ehl-i Sünnet alimleri, bunun ma'dûmun îadesi şeklinde değil de parçaların tekrar bir araya getirilmesi suretinde gerçekleşeceği görüşündedir.⁴³ Mu'tezile'nin aksine Allah ahirette müminler tarafından görülecektir.⁴⁴ Mu'tezile'nin aksine salâh ve aslah Allah'a vâcip değildir.⁴⁵ Mu'tezile ve Zâhiriyye'nin (İbn Hazm [ö. 456/1064]) aksine evliyanın kerameti haktır.⁴⁶ Yezîd b. Mu'âviye (ö. 64/683) örneğinden hareketle bir zâlim ve fâsık lanetlenmez.⁴⁷ Hâricilerin aksine büyük günah işleyen kimse tekfir edilmez ve mürted olarak kabul edilmez.⁴⁸ Mu'tezile'nin aksine ma'dûma şey denilemez.⁴⁹ Mu'tezile'nin aksine sebebin müsebbeb olmaması gibi tekvin, mükevven değildir.⁵⁰ Mu'tezile'nin aksine haram rızıktır. Bu konuda esas tartışılan konu rızkın mülkiyete konu olup olmaması meselesidir.⁵¹ Cehmiyye ve bazı Mu'tezilî alimlerin aksine kabir sualinin hak olduğu konusunda icmâ' vardır.⁵² Büyük günah işleyenler için Hz. Peygamber'in şefaati haktır. İnsanlar kâfir ve mümin diye ikiye ayrılır ve kâfir cehennemliktir. Müminler de günahkâr ve mutî' diye ikiye ayrılır ve mutî' cennetliktir. Günahkârlar da tevbekâr ve tevbekâr olmayan diye ikiye ayrılır ve tevbekâr cennetliktir. İkincisinin durumu ise Allah'ın dilemesine kalmıştır.⁵³ Dirilerin geçmişleri için yaptıkları duanın tesiri vardır.⁵⁴ Mu'tezile'nin aksine cennet ve cehennem

38 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 42-43.

39 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 48.

40 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 49-50.

41 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 55-56.

42 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 59.

43 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 67-68.

44 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 73-75.

45 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 77, 71.

46 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 110 vd.

47 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 126. Esasında bu hususu, mürtekb-i kebüre konusunun bir parçası olarak değerlendiren İbn Cemâa', lanetlemenin mümkün olduğu ancak bunun yapılmaması gerektiğini savunur.

48 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 146.

49 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 155-156. İbn Cemâa', Mu'tezile'nin aksine Hanefîlerin ma'dûmun Allah'ın görmesine konu edilemeyeceği görüşünde olduklarını belirtir.

50 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 158. İbn Cemâa'nın Eş'ârî çizgiden farklı düşünerek bu konuyu Ehl-i Sünnet'in görüşü olarak sunması dikkat çekicidir.

51 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 159-160.

52 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 160.

53 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 170-172.

54 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 172.

hal-i hazırda mevcuttur. Cehmiyye'nin aksine de ebedidir ve yok olmayacaktır.⁵⁵ Mu'tezile ve Havâric'in aksine mürtekib-i kebîre cehennemde ebedi kalmayacaktır.⁵⁶

b) İbn Cemâa'nın Ūşî'yi eleştirdiği konular da şunlardır: Allah'ın kemal sıfatları ispatlanmalıdır ve noksanlıklardan tenzih edilmelidir ki mahlukatla arasında teşbih kurulmasın. Bundan sonra mükellefin çeşitlerini açıklayan İbn Cemâa', kulun bilmesi gereken ilk şey olan ma'rifetullahın kendileri açısından zorunlu olmadığını belirtir.⁵⁷ İrade iki taraftan birini tercih etmek anlamındadır. Dolayısıyla Mu'tezile'nin aksine irade ile rıza iki farklı şeydir. Husûn ve kubuh ancak şeriatla bilinebilir.⁵⁸ Sıfatlar zâtî ve fiilî diye ikiye ayrılır. İttifakla zâtî olanlar kadîmdir. Ancak fiilî olanlar Hanefîlerin aksine Eş'ârîlere göre hâdistir. Bununla birlikte İbn Cemâa'ya göre bu konudaki tartışma bitmiştir.⁵⁹ İsim ve müsemmâ konusundaki farklı görüşleri nakleden İbn Cemâa', ismin müsemmâ da tesmiye de olmadığını söyler.⁶⁰ Mâturîdilerin aksine peygamberlerin kasıtsız günah işleme imkanları bir yana onlar, büyük-küçük ve kasıtlı-unutarak günah işlemekten korunmuşlardır.⁶¹ Hz. Aişe'nin Hz. Fatma'dan üstün olduğunu düşünen Ūşî'nin aksine İbn Cemâa', bu konuda konuşmamak gerektiğini vurgular.⁶² Mukallidin imanı konusunda taklidin, delilsiz bir şekilde başkasının sözünü kabul etmek tanımından hareketle İbn Cemâa', Ūşî'nin İmam Eş'ârî (ö. 324/935-6) ile Bâkılânî'yi (ö. 413/1013) eleştirmesini üstü kapalı bir şekilde tenkit eder.⁶³ İbadetlerin imandan bir parça olup olmaması noktasında farklı görüşleri nakleden İbn Cemâa', Şafî'îlerin bir parça olduğu, Hanefîlerin ise böyle olmadığını düşündüklerini belirtir. Esasında buradaki ihtilafın lafzî olmaktan öteye geçmediğini ifade eder.⁶⁴

c) Bilgi verilmekle yetinilen ve kimi zaman da kişisel yorumlar eklenen konular olarak da şunlar zikredilebilir: Allah; cevher, cisim, bütün ve parça olma gibi noksan sıfatlardan münezzehtir.⁶⁵ Zaman, gök cisimlerinin hareketlerine göre ortaya çıkan bir şeydir. Alimler, bunun mahiyeti üzerinde tartışmışlar ve kimisi zamanı cevher olarak düşünürken kimisi de onun araz olduğuna inanmışlardır. Zaman bir şeydeki hal olması itibarıyla Allah'ın zaman içerisinde düşünülmesi imkansızdır.⁶⁶ Hıristiyanların aksine Allah'a eş, oğul ve meleklerin kızları olarak atfedilmesi yanlıştır.⁶⁷ İbn Cemâa', sahip ve zû kelimeleri arasındaki farkı açıklayarak Hıristiyanlar, Seneviyye ve putperestlerin yıldızlara birer suret atfederek onlara taptıklarını söyler.⁶⁸ Bütün peygamberlere ve her meleğe inanmak gerekir. Nebinin anlamı umumi, resulün ise hususidir. Semantik açıdan nebî

55 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 175, 72.

56 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 177.

57 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 28-29.

58 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 34-35.

59 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 41.

60 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 45.

61 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 91.

62 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 125.

63 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 132-134.

64 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 145.

65 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 46.

66 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 62.

67 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 63.

68 Bk. İbn Cemâa', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 64-65.

kelimesinin kök anlamlarından irtifa değil ihbar manası tercih edilmelidir.⁶⁹ Beşerin kısımlarından bahseden İbn Cemâa', Mu'tezile ile bazı sûflerin aksine Hz. Peygamber'in meleklerin büyüklerinden de evliyadan da üstün olduğunu vurgulayarak onun, mahlukatın en hayırlısı olduğu görüşünü ortaya koyar.⁷⁰ Hz. Peygamber'in neshedilmeyen ama nesheden bir şeriatı vardır.⁷¹ Konuya ilişkin farklı görüşleri nakleden İbn Cemâa', inkarcıların aksine mi'râcın hem ruhânî hem de cismânî olarak gerçekleştiğini söyler.⁷² İbn Cemâa', nübüvvetin özelliklerine ilişkin bilgi verir ve Üşî'nin İmam Eş'ârî'nin aksine erkek olmanın bunlardan biri olduğunu söylemekle yetinir.⁷³ Müfessirlerin Hz. Lokman için bin nebînin öğrencisi hakîm bir insan olduğu görüşünü nakleden İbn Cemâa', Hz. Zülkarneyn'in İskender olduğunu düşünmektedir. Konuya ilişkin tartışmalara değinerek onun bir peygamber olmaktan ziyade adil bir hükümdar olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Deccâl'in çıkışına ve Hz. İsa'nın nüzulüne inanmak gerekir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın annesine nispet edilmesindeki hikmet, Hıristiyanların onun Allah'ın oğlu olduğu iddiasını çürütmeye matuftur.⁷⁵ Efdaliyet teorisine göre Şîa'nın aksine Hz. Peygamber'den sonra insanların en hayırlıları sırasıyla Raşid Halifelerdir. Hz. Osman ile Hz. Ali'nin sırasına ilişkin tartışmalara atıfta bulunan İbn Cemâa', Hulefa-i Raşidine Allah'ın halifeleri denmesini caiz görmekle birlikte Hz. Ebubekir'in böyle bir ifadeyi yasaklamasına referansta bulunarak böyle bir kullanımın tercih edilmemesinin daha iyi olacağına işaret etmektedir.⁷⁶ Ölüm anında kafir ile günahkarın tevbesini karşılaştıran İbn Cemâa', kafirinkinin makbul olmamakla birlikte günahkarinkinin kabul edileceğini söyler. Aradaki fark, günahkarda imanın bulunmasıdır.⁷⁷ Küfre niyet etmek haddi zatında rıza gösterme anlamına geleceğinden küfürdür.⁷⁸ İnanmaksızın küfrü telaffuz etmeye ilişkin görüşleri nakleden İbn Cemâa', baskı altında böyle bir durumun vukuunda ittifakla küfre hükmedilemeyeceğini söyler.⁷⁹ Aynı şekilde sarhoşluk halinde küfrün telaffuz edilmesi küfür hükmünü gerektirmez.⁸⁰ Mu'tezile'nin aksine kabir azabı haktır ve ona inanmak gerekir.⁸¹ Amel defterlerinin sağdan veya soldan/arkadan verilmesi, amellerin tartılması ve sıratın kurulması haktır ve bunlara inanmak vaciptir.⁸² Alem ve heyûlânın kıdemini savunan filozofların aksine bütün dinlere göre alem hâdistir.⁸³

69 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 77-81.

70 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 82-83.

71 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 86.

72 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 87-90.

73 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 94-99.

74 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 99-102.

75 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 102-109.

76 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 115-124.

77 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 142.

78 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 147.

79 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 148.

80 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 154.

81 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 164.

82 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 166-167.

83 Bk. İbn Cemaâ', *Derecu'l-Me'âli fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*, 173.

Ana hatlarıyla *Derecu'l-Me'âlî*'nin çerçevesi bu şekildedir. Sonuç itibariyle şunları söylemek gerekir: Akâid metinleri, bir nevî her mezhebin manifestosu gibidir. Kısa, öz ve bildiri tarzında olmaları nedeniyle halkın her kesimine hitap etmeye elverişlidir. Aynı zamanda bu özlü metinler, sonraki âlimlerin mezhebin görüşlerini delilleriyle ispatlama veya izaha muhtaç yerleri açıklama ya da muhaliflerin öne sürdükleri eleştirileri yanıtlama gayesiyle ortaya koydukları şerh ve haşiyeler, mezhep içerisindeki metinler üzerinden olduğu gibi farklı mezhep mensuplarının karşılıklı çalışmaları biçiminde de şekillenmiştir. Bu olgunun altında tali meselelerde farklılıklar olmakla beraber temelde ayniyet vurgusuna dikkat çekmek yatmaktadır. Nitekim Eş'ârî ve Mâtürîdî alimlerin karşılıklı olarak bu türden metinleri şerh etmeleri ortak bir Ehl-i Sünnet söylemi teşekkül ettirmeye matuf önemli bir gayrettir. Ehl-i Sünnet geleneği içerisinde İbn Cemâa'nın da bu şerhinin, bu çabanın hayati öneme sahip örneklerinden biri olduğu görülmektedir.

Geçmişimizdeki bu ortak söylem çabasının günümüze ilham kaynağı olabileceğini söylemek gerekir. İslam dünyası, tarihinde görmediği kadar çalkantılı ve tehlikeli bir süreçten geçmektedir. Coğrafyamız, mezhep ayrılıkları ve taassupları üzerinden şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bütün Müslümanlar olarak ortak bir zeminde buluşmak zorundayız ki bu zemin de bir şemsiye kavram olarak Müslümanlıktır. “Ehl-i kible tekfir olunmaz” gibi bir ilkeyi ortaya koyan, farklı bir ses olan örneğin Mu'tezilî Ebu'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ına ve diğer taraftan da Şî'î düşüncede felsefî kelâmın öncüsü olan Ebû Ca'fer Nasîruddîn et-Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Tecridu'l-İtikâd*'ına kendi muhitinde önemli bir yer veren Ehl-i Sünnet düşüncesine, birleştirici bir unsur olarak diğer kesimlerden daha çok sorumluluk düşmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Askalanî, İbn Hacer. *Tabşîrül-Müntebeh bi-tahrirîl-Müştebeh*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetül-İlmiyye, ts.
- Çögenli, M. Sadi. “Alî b. Osmân el-Oşî'nin (ö. 575/1179?) el-Emâlî isimli Manzum Risalesi ve Türkçeye Çevirisi”. *Ekev Akademi Dergi* 9/22 (Kış 2005): 177-184.
- ed-Dımeşkî, Ebu Bekr b. Muhammed Şuhbe. *Tabakâtu's-Şâfi'yye*. Tsh. el-Hâfız Abdualîm Hân. 4. Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1407/1987.
- Gök, Taner. “Şarihin Manzum Tercümesi: Şem'î'nin Terceme-i Kasîde-i Emâlî'si”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (Güz 2017): 171-204.
- İbn Cemaâ', İzzeddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Derecu'l-Me'âlî fî Şerh-i Bed'i'l-Emâlî*. Thk. Mecdî Gassân Ma'rûf. Trablus: Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1432/2011.
- İbn Kutluboğa, Ebu'l-'Adl Zeyneddîn. *Tâcu't-Terâcim fî Tabakâti'l-Hanefiyye*. Bağdat: Matbaatu'l-Ânî, 1962.
- İlhan, Mevlüt. *Kaside-i Emâlî'nin Türkçe Tercümeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2016.
- İlhan, Mevlüt. “Mütercimi Belli Olmayan Mensûr Bir Kasîde-i Emâlî Tercümesi”. *Journal of Turkish Language and Literature* 1/1 (2015): 9-26.
- Kallek, Cengiz. “İbn Cemaâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 394-395. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel Süreçte Eşarîlik-Maturidilik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Karaağaç, Hilmi. “Bir Kelam Metni Olarak Kasideler ve Ali b. Osman el-Üşî'nin Emâlî Kasidesi”. *Uluslararası İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu (Kırgızistan-*

- Bişkek 28-30 Nisan 2014*). Ed. Adem Çatak-Berat Sarıkaya. 71-85. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah el-İstanbuli. *Süllemül-Vüsül ila Tabakatil-Fühûl*. Thk. Mahmut Abdulkadir Arnavut. 2. 4. Cilt. İstanbul: Mektebet-ü İrsikya, 2010.
- el-Kureşî, Muhyiddîn Ebu Muhammed Abdulkâdir. *el-Cevâhiru'l-Müdiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdulfettâh Muhammed el-Hâdi. 2. Cilt. Y.y.: Matbaat-u 'İsâ el-Bâbi'l-Halebî, 1398/1978.
- Özbek, Durmuş. "el-Üşî ve Kasîdetü'l-Emali". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994): 261-308.
- Özervarlı, M. Sait. "el-Emâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 73-75. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- et-Teftezânî, Sa'deddîn. *Şerhu'l-Makâsîd*. Thk. Abdurrahman 'Umeyrâ. 1.Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1419/1998.
- es-Sâbûnî, Nureddîn. *el-Bidâye fi Usûliddîn*. Thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Sehavi, Şemseddin Ebûl-Hayr Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'ul-Lami' li Ehli'l-Karnit-Tasi'*. 5. Cilt. Beyrut: Menşûrât-ü Dâr-i Mektebetil-Hayat, ts.
- Toprak, Mehmet Sait. "Ali b. Osman Siraceddin el-Üşî: Hayatı ve Eserleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2006): 65-86.
- Toprak, Mehmet Sait. "Üşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 230-231. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Mustafa Selim. "Ortadoğu Denkleminde Selefî Düşüncenin Yeri Üzerine", *Ortadoğu Analiz* 7/70 (Eylül-Ekim 2015): 14-16.
- Yılmaz, Mustafa Selim. "Senûsî Akâidinin Tahlili", *Afrika'da İslâmiyet: Dünü, Bugünü, Yarını (Türkiye-İstanbul 22-23 Nisan 2017)*. Ed. Ahmet Kavas-Muhammed Tandoğan-Mustafa Selim Yılmaz. 731-750. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Zirikli, Hayreddin b. Mahmud. *el-A'lam*. 4. Cilt. Mısır: Dârul-İlim, 2002.